

BOEKBESPREKINGEN

H. SCHOECK : *Kleines soziologisches Wörterbuch*, Freiburg, Herder-Taschenbuch 312/13, 1969 — 384 blz. (Prijs : 4,95 DM).

Van de hand van Prof. Dr. Helmut SCHOECK, Gewoon Hoogleraar aan de Universiteit te Mainz, verschenen bij Herder Verlag te Freiburg het eerste Duitstalig sociologisch woordenboek in pocket-formaat.

Dit kleine sociologisch „zakwoordenboek” bevat niet minder dan 532 trefwoorden die, het ene iets uitgebreider dan het andere, toegelicht worden. De verklaarde begrippen behoren uiteraard vooral tot het domein van de sociologie, maar ook heel wat begrippen uit de criminologie, de psychologie, het recht, de economie, de geschiedenis en de communicatiewetenschap worden behandeld. Enkele steekproeven door ons gedaan konden ons overtuigen van de grondigheid waarmee de diverse onderwerpen behandeld werden. Naast de courante begrippen (b.v. sociale controle, sociale groep, e.d.m.) vonden we ook een aantal trefwoorden van recente oorsprong die men in de meeste handboeken (nog) niet aantreft : „Innovation” (blz. 165); „Eskalation” (blz. 100); „Establishment” (blz. 292) e.a. Bij de behandeling van de diverse onderwerpen werd steeds rekening gehouden met de meest recente zienswijzen op dit domein; zie b.v. „Werbung” (blz. 357) waar de ideeën van Herbert MARCUSE en Vance PACKART werd aangehaald, „Literatur-soziologie” (blz. 216) met de bespreking van het werk van G. LUCKACS; „Publikum” (blz. 271) met de referentie naar R. CLAUSSÉ's *Publikum und Information*, enz.

Bij de meest toegelichte begrippen vindt de lezer bovendien een beknopte opgave van een paar belangrijke, meestal recente werken, over dit onderwerp.

Bij het hanteren van dit boekje viel ons slechts een schaduwzijde op. Wegens de beknoptheid dienden zo weinig mogelijk herhalingen voor te komen. Dit brengt mee dat de onder het ene trefwoord meestal naar andere wordt verwezen. Soms is dit wel hinderlijk : onder de hoofding „Soziologische Methodes” (blz. 227) wordt naar niet minder dan 17 andere trefwoorden verwezen.

Ons besluit : een zeer degelijk werkje, dat qua volledigheid en qua actualiteit heel wat uitgebreider werken in de schaduw stelt.

Guido VAN PARYS,

N. L. JOHNSON and H. SMITH, jr. (eds) : *New developments in survey sampling* New York, London, Sydney, Toronto, Wiley-Interscience, 1969 — 732 blz.

In april 1968 werd een „International Symposium on Survey Sampling” gehouden aan de universiteit van „North Carolina”. Uitgaande van de vaststelling dat er nog belangrijke problemen in het domein van het steekproef-

onderzoek op te lossen vielen (vooral m.b.t. de „nonsampling errors” en het meten van „response errors”) werd het symposium gepland met de onmiddellijke bedoeling experten in de steekproeftheorie, en experten in het praktisch onderzoek aan de hand van steekproeven, met elkaar te confronteren. De diverse referaten (van o.m. : F. YATES, N. R. DRAPER, W. A. ERICSON, L. KISH, N. KEYFITZ, O. KEMPTHORNE, V. P. GODAMYNE) werden verzameld in bovengenoemd werk.

Alle voorgedragen referaten vermelden (34 in getal) is onbegonnen werk. Toch willen we niet nalaten de bijzonderste problemen die zich nog stellen in de onderzoeksmethodologie te vermelden zoals ze weergegeven werden door M. H. HANSEN en B. J. TEPPIING in hun referaat „Progress and problems in survey methods and theory”. Stellers vermelden 15 belangrijke topics waarover verder onderzoek noodzakelijk is. De belangrijkste hieruit lijken ons :

1. Het opstellen van „survey models”, waarmee bedoeld wordt dat er nood is aan theoretische modellen (als basis van het hele onderzoeksopzet) waarin rekening zou gehouden worden met de „sources of error”, hiermee doelend op de respondent, enquêteur, vragenlijst enz.
2. De mogelijkheid tot controle van „memory biases” in het retrospectief onderzoek.
3. De evaluatie van het effect der „non-response” categorieën op de onderzoeksresultaten.
4. Het effect van fouten in de beantwoording der gestelde vragen op de eventueel uitgevoerde multivariate analyses.

Waar het voorheen hoofdzakelijk ging om de opstelling en constructie van mathematisch verantwoorde steekproeven (als een zo perfect mogelijke weergave van het te onderzoeken universum) kan de recente evolutie naar de bestudering van het effect der „non-sampling errors” op de onderzoeksresultaten als een belangrijke bijdrage gelden tot de uitbreiding en vervolmaking van de steekproeftheorie. Het referatenboek is er een interessante bijdrage toe.

Eddy ZWERTVAGHER

N. VANHOVE : *Het vakantiepatroon en de toeristische bestedingen van de Belgische bevolking*, Brugge, Westvlaams Economisch Studiebureau, 1969 — 249 blz.

Deze studie, uitgevoerd in opdracht van het Commissariaat-Generaal voor Toerisme, omvat de analyse van de resultaten van een enquête gehouden bij 5000 personen in verband met hun vakanties tussen 1 oktober 1966 tot en met 30 september 1967.

In een eerste hoofdstuk geeft de auteur enkele methodologische beschouwingen weer, meer bepaald over de wijze waarop de enquête werd opgevat.

De twee volgende hoofdstukken zijn gewijd aan de vakantie-intensiteit (d.i. het aantal vakantieangers per 100 personen : voor België is dit per-

centage merklijk lager dan in onze buurlanden) en het vakantiepatroon. In verband met dit laatste aspect is de aandacht van de auteur voornamelijk gericht op de vakantiebestemming, de aard van de reis en de bestemming, de motivering van de keuze, de vakantieperiode, de verblijfsduur, de logiesvorm en het transportmiddel.

De reisorganisatie is een ander essentieel onderdeel van de studie. Hierin blijkt dat de rol van het reisagentschap tot nog toe minder belangrijk is en slechts in aanmerking komt bij buitenlandse vakantie.

Een vierde belangrijk aspect zijn de vakantieuitgaven. Dit laat ons toe enig inzicht te krijgen over de economische betekenis van de toeristische sector en de gebruiksgewoonten van de vakantiegeangers.

In het vijfde hoofdstuk worden hoofdzakelijk factoren aangehaald die de niet-vakantiegeangers in 1967 belet hebben vakantie te nemen; deze zijn voornamelijk van financiële en familiale aard. De factor „geen behoefte” wordt eveneens dikwijls vermeld in het bijzonder door bewoners van kleinere gemeenten.

In een vorig hoofdstuk vermeldde de auteur dat vele Belgen vakantie nemen in eigen land, daarom wil hij ook enkele beschouwingen geven over de binnenlandse vraag aan de kust, in de Ardennen en in de Kempen. Twee punten worden door VANHOVE belicht: de lokalisering van de binnenlandse vraag en de keuze van de logiesvorm.

Ten slotte wordt deze studie beëindigd door een uitvoerige synthese van de voornaamste resultaten en door een slotbeschouwing betreffende de te verwachten toeristische vraag.

Vera LAMMENS

M.ZWAENEPOEL: *Vrije tijd. Een sociologische analyse van het vrijetijdsgebruik en de vrijetijdsbehoeften van de Westvlaamse bevolking*, Brugge, W.E.S. - V.H.S. De Blankaart, 1969 — 332 blz. (Prijs: 300 F).

Onderhavig werk werd door het Westvlaams Economisch Studiebureau en de Volkshogeschool „DE BLANKAART” uitgevoerd in opdracht van de Gouverneur en de Bestendige Deputatie van West-Vlaanderen.

Uitgaande van de ontleding van het vrijetijdsgedrag hebben de auteurs een poging gedaan om de basisbehoeften van de onderzochte bevolkingsgroep te kennen en van daaruit praktische beleidslijnen uit te stippelen.

Een eerste deel behandelt de leefsituatie van de Westvlaamse bevolking m.b.t. de vrije tijd. Vooraf echter werd de te onderzoeken bevolkingsgroep afgebakend: vrijetijdsvraagstukken zouden worden benaderd vanuit een gezinsoptiek (bijgevolg werden enkel gezinshoofden weerhouden die in actieve leeftijd zijn of kort geleden op rust waren gegaan). Er werd een post-enquête doorgevoerd en van daaruit heeft men, na eliminatie van gewraakte en onvolledig ingevulde formulieren, de definitieve populatie samengesteld.

In een tweede hoofdstuk worden de arbeidsduur en arbeidsomstandigheden nagegaan. Beide oefenen ongetwijfeld een invloed uit op de vrije tijd. Verder behandelen de auteurs ook begrippen als bruto-vrije tijd, halfvrije tijd, netto vrije tijd. Ook de kennis van de hobbyspreiding en de diverse

beroepsgroepen, woonmilieus, leeftijdsklassen... kan stof opleveren voor de oriëntering van het vrijetijdsbeleid.

Het tweede deel handelt meer bepaald over de vrijetijdsbesteding in West-Vlaanderen. De auteur komt tot de conclusie dat de vrije tijd na de dagtaak voornamelijk wordt doorgebracht in eigen huiskring of de onmiddellijke woonbuurt. De belangrijke rol die de massa-communicatiemedia spelen wordt aangetoond. Ook de week-end besteding wordt onder de loupe genomen. Er wordt een onderscheid gemaakt o.m. tussen zomer en winter, zaterdag en zondag. Als besluit stelt men voorop dat er moeilijk kan gesproken worden van een type-bestedingswijze van het week-end.

Primaire factoren zoals het woonmilieu, socio-professionele status, leeftijd, kunnen het vrijetijdspatroon van de gezinnen beïnvloeden. Er zijn ook secundaire factoren die, hoewel slechts op onrechtstreekse wijze met de eerste verband houden, toch van doorslaggevende betekenis zijn voor het vrijetijdsgedrag.

Als voornaamste secundaire factoren worden het auto- en tuinbezit vermeld. De mogelijke invloed van deze beide factoren op de week-end besteding wordt nagegaan.

Een derde deel dan handelt over het vrijetijdsbeleid. In de enquête werden een aantal vragen ingelast met als doel een inzicht te krijgen in het geheel van publieke verwachtingen en verlangens. Als voornaamste besluit wordt gesteld dat het vrijetijdsbeleid zal moeten rekening houden met de aan het licht gekomen drang naar fysieke ontspanning en het verlangen naar creativiteit.

In het laatste hoofdstuk vinden we de synthese, besluiten en enkele suggesties voor het overheidsbeleid inzake vrijetijdsbesteding van de West-vlaamse bevolking.

In het werk vinden we een overvloed aan cijfermateriaal; men werkt hoofdzakelijk met frequentiedistributies. Het doel was een rapport op te stellen en de verkregen gegevens kunnen zeker dienen als basis voor verder sociologisch onderzoek.

Lutgarde VERSCHATSE

F. GOVAERTS : *Loisirs des femmes et temps libre*, Etudes du Centre National de Sociologie du Travail, Section „Loisir et culture modernes”, Bruxelles, Editions de l'Institut de Sociologie de l'U.L.B., 1969 — 308 blz. (Prijs : 480 F).

„Loisirs des femmes et temps libre” is vooral een vaststelling van feiten. De vrije tijd van man en vrouw wordt vergeleken, rekening houdend met hun respectievelijke rol in het dagelijkse leven in het stedelijk milieu.

De auteur heeft gebruik gemaakt van de statistieken van „La recherche comparative internationale sur les budgets temps”, geleid door de Hongaarse professor A. SZALAI, alsook van de resultaten van de Belgische enquête in dit kader ondernomen onder leiding van professor P. FELDHEIM en Cl. JAVEAU. Van deze laatste vinden wij ook een studie in de bijlage van het boek, namelijk : *La signification des donnés du projet international budgets temps*. Andere bijdragen hierin zijn van de hand van A. SPITAEELS-EVRARD en G.

CHAPELIER, die eveneens de auteur geholpen hebben bij het verwerken van de cijfergegevens.

De studie wordt beperkt tot de tijdsbesteding tijdens de werkdagen en het week-end, de vakantietijd komt slechts toevallig ter sprake en maakt geen eigenlijk deel uit van het werk.

Welke zijn de grote tendensen die we vinden bij de huidige vrijetijdsbesteding? In welke mate hebben de vrouwen eraan deel? Welke zijn de factoren die een invloed uitoefenen op de vrije tijd, rekening houdend met het geslacht, leeftijd, familiale toestand, beroepsactiviteit, socio-economische status, woonplaats, onderwijsniveau, ...? Een aantal problemen die specifiek zijn voor de vrouwen komen hier aan het licht. Zijn er maatregelen die kunnen genomen worden om bepaalde ongelijkheden uit de weg te ruimen?

Op deze en andere vragen tracht de auteur een antwoord te vinden. Tevens gaat zij na of deze problemen specifiek zijn voor België of ook gelden in andere Westerse en Oosterse geïndustrialiseerde maatschappijen.

De statistieken en de interpretaties van de tijdsbudgetten-enquêtes vormen een bron van gegevens voor sociologen, studenten in de sociale wetenschappen en voor allen die geïnteresseerd zijn in de diepere betekenis van de vrije tijd en de vrijetijdsbesteding van de vrouw.

Besluiten we met hetgeen A. MYRDAL in het woord vooraf over het werk zegt: „Malgré ou peut-être grâce à son caractère strictement scientifique, ce livre est une sollicitation pressante, adressée particulièrement à l'homme, d'aider à la création d'une nouvelle famille, au sein de laquelle l'homme et la femme jouiront de droits et de loisirs plus égaux”.

Lutgarde VERSCHATSE

H. C. LINDGREN: *An introduction to social psychology*, New York, London, Sidney, John Wiley and Sons., Inc, 1969 — 378 blz.

Het werk is bedoeld als leerboek en als inleiding tot de studie van de sociale psychologie. Het bevat 17 hoofdstukken die handelen over de meest diverse onderwerpen. Stippen we o.m. aan, problemen en methoden van de sociale psychologie, het sociaal gedrag, de motivatie, de sociale attractie, en communicatie. Verder wordt ook aandacht besteed aan begrippen als sociale status, sociale rol, rolgedrag en rolconflicten, maatschappij, cultuur en personaliteit. Schrijver wijdt eveneens uit over de persoonlijkheid als sociaal fenomeen, over de groep, leider en leiderschap en het sociaal proces.

Elk begrip wordt geïllustreerd aan de hand van meerdere voorbeelden, grafieken, experimenten en studies door verschillende onderzoekers over dit onderwerp verricht. Op het einde van elk hoofdstuk vindt men een resumé en een korte lijst van aanbevolen lectuur in verband met de besproken begrippen. Achterin het werk werd een uitgebreide literatuurlijst opgenomen.

Dit boek dat in een duidelijke taal geschreven werd, kan zeker dienen bij de studie van de sociale psychologie.

Lutgarde VERSCHATSE

G. SPITAEELS : *De vakbeweging in België*, Brussel, Editions de l'Institut de Sociologie, Université Libre de Bruxelles, 1969 96 blz., (Prijs: 140 F).

Guy SPITAEELS brengt ons in voorliggend werk een korte maar boeiende synthese van het vakbewegingsfenomeen in België, dat hij beschrijft vanaf zijn ontstaan. De auteur is bijzonder goed geplaatst om deze problematiek te behandelen, gezien zijn jarenlange studie op het terrein van de sociale evolutie in België (zeer bekend is de reeks *L'Année Sociale*, door hem of onder zijn leiding gepubliceerd).

Het werk van SPITAEELS omvat vijf grote delen.

In het eerste deel wordt een beeld geschetst van de wordingsgeschiedenis van het syndicalisme in België. Langs een beschrijving van de gezellenvereniging van werklieden, beroepsverbonden en bedrijfscentrales om, komt hij tot het ontstaan van het Socialistisch Vakverbond (1898), het Christelijk Vakverbond (1912) en het Liberaal Vakverbond (1930). Volgt dan de oorlogsperiode en de wederopbouw van het socialistisch syndicalisme daags na de oorlog.

Het tweede, derde en vierde deel behandelt de statutaire organisatie, de ledensterkte, de economische en sociale doeleinden en de politieke banden van respectievelijk het Algemeen Belgisch Vakverbond, het Algemeen Christelijk Vakverbond en de Algemene Centrale der Liberale Vakbonden van België.

In het vijfde deel wordt een balans voorgesteld: enerzijds hetgeen verworven werd; anderzijds hetgeen de uitdagingen vormt. Bij de verworvenheden worden vooral aangestipt: het kwasi-monopoli van het ACV en van het ABVV, de buitengewoon hoge syndicalisatiegraad (m.a.w. zeer representatieve organisaties), de verantwoordelijkheden in de ondernemingen, in de bedrijfstakken en op het vlak van de gehele maatschappij (aangemocdigd door werkgevers en overheden), de nationale eenheid van de syndicale organisaties, niettegenstaande de centripetale krachten en tenslotte de travaillistische oriëntaties. Belangrijk zijn ook de uitdagingen die de vakbonden met sukses dienen te beantwoorden om hun vooruitstrevende rol te behouden: hierbij mag gerekend worden het beantwoorden van specificiteiten, zonder daarbij de solidariteit te verloochenen, een vastberaden actie voor economische en sociale ontwikkeling en ten slotte het doortrekken van de syndicale structuur op het Europese vlak.

Voorliggend werk zal alle belangstellende lezers interesseren die een dieper inzicht in de Belgische syndicale situatie nastreven.

M. HUTSEBAUT

P. J. A. TER HOEVEN : *Arbeiders tussen welvaart en onvrede*, Alphen aan den Rijn, N. Samsom n.v., 1969 — 308 blz.

In de voorliggende studie schetst de auteur de positie van de arbeider, geplaatst temidden van het sociale krachtenveld. De begrippen klassenstrijd, arbeidsconflict en welvaart staan hierbij centraal.

De auteur dient zijn werk aan als „een bezinning over klassenstrijd zonder revolutionair perspectief”. Het tijdperk van de klassenstrijd, naar het model van MARX, lijkt in onze westerse verzorgingsstaten voorbij. De sociale apocalypse voltrekt zich in de agrarische samenlevingen. Daar krijgt de sociale dynamiek die verpletterende kracht, waaruit een nieuwe maatschappij moet ontstaan. Het centrum van de revolutie heeft zich verplaatst naar de niet-industriële landen. Het Westen lijkt zijn revolutionair elan te hebben opgebruikt in de Franse revolutie. De industrialisatie heeft veel tegenstellingen opgeroepen en menigmaal geleid tot gewelddadige conflicten, maar tot een plotselinge fundamentele verandering van de maatschappelijke orde is het niet gekomen. De produktiviteit van dit technisch-economische systeem heeft zich sneller ontwikkeld dan de kosten van de eisen en verlangens van de arbeidende bevolking. Die eisen en verlangens zijn zelfs een belangrijke impuls geworden bij het voortdurend zoeken naar nieuwe organisatievormen en produktiemethoden. De verbetering van lonen en andere arbeidsvoorwaarden bleek geen rem maar een stimulans. De verlangens van de arbeiders werden zo onbedoeld een positieve component van het systeem.

Deze vervreemding heeft voorsnog niet tot protesten geleid. Het zijn vooral randgroepen, voornamelijk bestaande uit jeugdigen, die van hun afkeer doen blijken. Zowel de „innerweltliche” als de „ausserweltliche” protestvorm — om hier een terminologie van WEBER te gebruiken — vinden een zekere weerklank bij jonge arbeiders. Van de oudere arbeiders wordt weinig vernomen. Zo althans is de indruk. Dit blijkt echter ook niet meer dan een indruk te zijn. Er bestaan immers aanwijzingen voor een nieuwe strijdbaarheid. Er heerst onzekerheid over het arbeidersbeeld, een beeld dat met de verandering van de situaties ook verandert. Vanuit een bepaald arbeidersbeeld zijn stakingsgedrag of looneisen niet van grote betekenis, terwijl ze vanuit een ander arbeidersbeeld juist als strategische aanwijzingen zullen worden beschouwd. In ieder arbeidersbeeld zit een empirische component, die grofweg met waarneembaar gedrag moet corresponderen.

Het bekendste voorbeeld vormt wel het revolutionaire arbeidersbeeld: de opvatting dat arbeiders bewust naar een gewelddadige omverwerping zouden streven. Deze apocalyptische visie was uiteraard weinig geschikt als een geruststelling, niet ten onrechte kon toen van „les classes dangereuses” worden gesproken. Geleidelijk heeft dit arbeidersbeeld zijn onnut bewezen. Eens men niet meer leefde in de ban van een directe dreiging, kon meer begrip voor de onzekerheid van het arbeidersbestaan worden opgebracht. Klassehandelen zonder revolutionair perspectief werd als realiteit onderkend. Vooral het risico van de factor arbeid bij de inkomensvorming kreeg bijzonder veel aandacht, waardoor op grotere of kleinere schaal experimenten met sociale verzekeringen een aanvang namen (zie het recente artikel van Mr. Dr. VAN RHYN: „50 jaren uitvoeringsorganen der sociale verzekering”, *Sociaal Maandblad Arbeid*, 1970, n° 1). Het revolutionaire arbeidersbeeld verloor daarmee veel van zijn actualiteit.

Tegenwoordig maken in een ideaal typische toespitsing gesteld, twee arbeidersbeelden opgeld: het collectivistische en het pragmatische.

Het collectivistische beeld gaat uit van een idealistische visie. De arbeider is het prototype van de komende mens : innerlijk vrij, ethisch zuiver, zelfbewust en solidair met de verdrukten. De arbeider stelt hij centraal voor de uitgroei van de menselijke persoonlijkheid (zie het werk van H. DE MAN : *Der Kampf um die Arbeitsfreude*). De rijke zin van de arbeid kon alleen door strijd worden teruggewonnen. Die strijd zou echter geen streven naar een politieke omwenteling zijn, maar een geleidelijke, in solidariteit gestreden hervormingsproces. Van binnenuit zou de kapitalistische staat door machtige organisaties langzaam worden omgevormd. De kansen in de samenleving zijn voor de arbeiders individueel zeer gering. Slechts met taai volharding zou concessie na concessie kunnen worden veroverd. Uitsluitend gezamenlijk, waar mogelijk in en door eigen organisaties, zou men nieuwe kansen krijgen.

Het pragmatische arbeidersbeeld ademt vanuit een realistische sfeer. Aan de arbeider worden geen speciale ethische kwaliteiten toegekend. Als alle mensen zijn zij weinig idealistisch gestemd, veeleer zelfzuchtig. Vanzelf werkt de mens niet. Slechts in een nauwkeurig op de behoeften van de bedrijfsleiding afgestemde organisatie zal men optimale resultaten kunnen krijgen. Zolang de arbeidsorganisaties voordelen opleveren, kunnen zij op een min of meer gesloten aanhang rekenen. Indien echter aan de individuele arbeider kansen worden geboden, zal hij die mogelijkheden zonder verwijl aangrijpen. Aan de organisaties werd een belangrijke plaats ingeruimd bij alle beslissende instanties, er is weinig aanleiding hen als ondermijners van de bestaande orde te beschouwen, zij zijn eerder een onderdeel van het bestel. De levensstijl van de arbeiders verburgerlijkt : die verburgerlijking opent onvermoede perspectieven.

In hun zuivere vorm zal men deze beelden zelden aantreffen. In de praktijk staat men veelal op opvattingen die tussen deze twee polen zijn te plaatsen. Er is weliswaar een duidelijke ontwikkeling van het collectivistische naar het pragmatische arbeidersbeeld. Het pragmatische arbeidersbeeld gaat, bij alle erkenning van sociale veranderingen, uit van het voortbestaan van de grondpatronen van de status quo, waardoor op aanpassing bij gematigde arbeiderswensen de klemtoon valt. De verschuiving van arbeidersbeelden laat zich niet volledig verklaren uit ideologische factoren. Juist in de empirische component hebben zich ingrijpende veranderingen voltrokken. Met name is de invloed van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek duidelijk merkbaar. Er zijn veel, dikwijls niet op elkaar aansluitende gegevens ter beschikking gekomen. Dit heeft geleid tot een vergruizing van de arbeidersbeelden. Het productieproces verdraagt echter geen wanorde. Een volkomen agnosticisme is onmogelijk. Daarom zijn nu verschillende reacties merkbaar op deze vergruizing (de auteur onderscheidt er drie). Ofschoon in de mate van belangenvervlochtenheid van werkgevers en werknemers opmerkelijk fluctuaties zijn te constateren, ligt het revolutionaire perspectief niet meer voor de hand in een hoogontwikkelde industriële samenleving (gezien factoren als een sterk doorgevoerde belangentifferentiatie, de concentratie van technische vervolmaakte geweldmiddelen en het vinden van stabiele overlegvormen). Er blijven wel conflicten, maar zij zijn niet cumulatief, de verheviging naar een eindcatastrofe ontbreekt.

Deze ontwikkeling van klasseverschijnselen was uiteraard onmogelijk geweest zonder ingrijpende structurele veranderingen, waardoor het klassehandelen tenslotte in een ander sociaal kader, in een sterk geïnstitutionaliseerde context, zou verlopen. Daarmee is, althans voorlopig, de klasse zonder revolutie verwezenlijkt. Dat niettemin spanningen en conflicten door deze cumulatie van sociale uitvindingen allerminst zijn uitgebannen, spreekt vanzelf. Klasse zonder revolutie impliceert allerminst het verdwijnen van alle klassehandelen.

Hiermede is de waardevolle studie van P. J. A. TER HOEVEN pas goed ingeleid. De geïnteresseerde lezer zal er verder de analyse van een boeiend stuk sociale realiteit in terugvinden.

Martin HUTSEBAUT.

F. SACK: *Integration und Anpassung des Handwerks in der industriellen Gesellschaft*, Köln und Opladen, Westdeutscher Verlag, 1966 — VIII + 276 blz.

Voorliggende studie vormt een onderdeel van een ruimer vorsingsproject betreffende aanpassingsproblemen van het ambacht in de moderne samenleving. Bij dit project werd uitgegaan „vom Gesetz der existentiellen Konstanz“ van de zelfstandige middenstander; bij vier beroepsgroepen in Keulen (de optiekers, de radio- en t.v.-technici, de schrijnwerkers en de schoenmakers) werden de factoren van stijging en daling onderzocht. Het hieronder besproken onderzoek, dat betrekking heeft op de schrijnwerker, is bedoeld als leidende studie; het schetst het kader waarbinnen het proces van aanpassing van het middenstandsbedrijf aan de vereisten van het economisch leven beschreven en verklaard kunnen worden.

In het eerste hoofdstuk wordt het doel van de studie uitvoerig uiteengezet; tevens worden het theoretisch kader en de onderzoeksmethode voorgesteld.

Wat het doel betreft, wordt erop gewezen dat deze studie aanleunt bij twee bekende vorige studies; de ene dateert van het einde van de vorige eeuw en de andere uit de twintiger jaren. Het eerstgenoemd onderzoek bood de zelfstandige middenstander, en speciaal dan de ambachtsman, een somber toekomstbeeld; ongeveer dertig jaar later waren de resultaten van een ander volumineus onderzoek betreffende hetzelfde probleem al meer gedifferentieerd en niet alleen meer pessimistisch getint. Nu, terug dertig jaar later, werd de vraag opnieuw gesteld.

Het basisprobleem kwam hierop neer, te weten of en in hoeverre het ambacht zich uit zijn traditie geëmancipeerd heeft en op welke wijze het zich in de structuren van de moderne industriële maatschappij heeft ingeschakeld. Voorliggend werk onderscheidt zich op veelvuldige wijze van de gebruikelijke beroepsmonografie. De van de gebruikelijke vorm afwijkende systematiek van voorliggend werk gaat terug op de invloed van de nieuwere ontwikkelingen in de theoretische sociologie. Het feit dat voorliggend onderzoek in een theoretisch kader diende te worden gezet bracht blijkbaar wel enige moeilijkheden met zich; ze betroffen vooral, naast de abstractheid van

de aangewende begrippen, het probleem van de operationalisering van deze begrippen. De reden hiervan blijkt te zijn dat het nog sterk mangelt aan empirische studiën, die het hier benuttigde begrippeninstrumentarium op zijn bruikbaarheid beproeven. Wat het theoretisch kader betreft dient erop gewezen dat de auteur er niet in geslaagd is het ideaaldoel te bereiken, n.l. het presenteren van een gesloten theoretisch systeem. In de sociologie bestaat er namelijk sinds enkele jaren een wetenschappelijke controverse over het bereikte theoretisch niveau van deze discipline. De beide standpunten zijn verbonden met de namen Talcott PARSONS en Robert K. MERTON. Eerstgenoemde is sinds zijn eerste grote publicatie in 1937 een omstrede voorvechter van een zeer ambitieuze algemene sociologische theorie, waarvoor hij het tijdstip gekomen achtte na het voorbereidende werk van grote sociologen als E. DURKHEIM, M. WEBER en V. PARETO. Aan de andere kant staat R. K. MERTON die meer uitkomt voor een type-sociologische theorie. Het afzweren van een pretentieuze verdergaande theoretische poging is bij hem zeer vastberaden: „We are not ready. The preparatory work has not yet been done”, stelt hij in zijn werk *Social theory and social structure*. Hoewel steller zich in deze strijd niet expliciet heeft gemengd, heeft hij zich toch bediend van het theoretisch instrumentarium, zowel van T. PARSONS als van R. K. MERTON.

Wat de onderzoeksmethoden betreft, steunt deze studie o.m. op een ondervraging van 125 Keulse schrijnwerkers, op verscheidene gesprekken met ambtenaren van de betrokken beroepsorganisaties en op benutting van beschikbare statistische gegevens en telefoonregisters. Zowel de betrouwbaarheid als de representativiteit van de onderzoeksresultaten worden statistisch aangetoond. Het materiaal werd statistisch bewerkt aan de hand van diverse technieken waaronder het rekenkundig gemiddelde, de associatiecoëfficiënt en de significantietest.

Het tweede hoofdstuk behandelt de integratie van het ambacht in het algemeen en van de schrijnwerker in het bijzonder in de globale maatschappij. Hierbij wordt vooreerst het begrip „integratie” onder al zijn aspecten duidelijk gesteld. Vervolgens worden de culturele-, communicatieve- en functionele integratie van de schrijnwerker bestudeerd.

Hoofdstuk drie brengt een functionele analyse en een bespreking van het beroepsprestige, terwijl in het vierde hoofdstuk in het breed wordt uitgeweid over de economische positie van de schrijnwerker en de daaruit voortvloeiende gevolgen wat zijn gedragingen betreft.

Boeiend en uiterst actueel werk, dat vooral diegenen aanbelangt die zich met „Mittelstandsforschung” bezig houden.

Martin HUTSEBAUT

G. SPITAELS et D. KLARIC : *Le salaire indirect et la couverture des besoins sociaux. Volume I — Le dossier : Vingt ans de sécurité sociale en Belgique*, Bruxelles, Editions de l'Institut de Sociologie de l'Université Libre de Bruxelles, 1968 — 385 blz. (Prijs : 750 F).

Deze studie is ontstaan uit de wens om een inzicht te krijgen in de gegevens van de sociale zekerheid en hun evolutie tijdens de laatste twintig jaar. Het is inderdaad reeds herhaaldelijk gezegd en geschreven dat de sociale zekerheid een dermate ingewikkeld complex geheel vormt, dat alleen enkele ingewijden er hun weg in terug vinden. Het was geenszins de bedoeling van de auteurs een diepgaande studie te wijden aan de talrijke problemen gesteld door de sociale zekerheid. Bepaalde aspecten, o.m. de financiering van het stelsel (P. FRANZSEN) of de werkelijke draagwijdte van de herverdeling van het inkomen die bewerkt wordt door de sociale zekerheid (A. DELEECK) werden reeds vroeger behandeld. Hun opzet was tegelijk meer beperkt en meer uitgebreid. Achtereenvolgens onderzoeken zij de evolutie van het aantal begunstigden, de uitgebreidheid van de verschaftte prestaties, het bedrag van de ontvangsten en de omvang van de uitgaven naar het geheel van het stelsel voor loon- en weddetrekkenden en voor ieder van de vijf takken waaruit het bestaat. Aldus bieden zij een synthetisch beeld van de tendenzen die konden afgeleid worden uit de studie van de evolutie over twintig jaar. Aldus weerspiegelt elk hoofdstuk de karakteristieke evolutie, uitgaande van statistische gegevens met betrekking tot deze tak (b.v. ziekten en invaliditeitsverzekering, verzekering tegen onvrijwillige werkloosheid, enz.). Zij geven de lezer een duidelijk inzicht in de diverse opties genomen door de verantwoordelijken van de sociale zekerheid, opties en beslissingen die meestal, onder druk van de omstandigheden van dag tot dag genomen worden, zodat het vaak niet mogelijk is een algemene lijn of een betekenisvolle trend over een langere periode te onderscheiden.

Deze uitgebreide studie, voorzien van talrijke tabellen, grafieken en diagrammen is een werkelijke bron van gegevens voor al diegenen die op één of andere manier betrokken zijn bij, of geïnteresseerd in de problematiek van de sociale zekerheid. Zij zal gevolgd worden door een tweede studie die de resultaten zal weergeven van een opinie-onderzoek bij de sociale partners.

Guido VAN PARYS

L. E. TROCLET et F. VOGFL-POLSKY : *Le travail intérimaire en Belgique et dans les pays du Marché Commun*, Bruxelles, Editions de l'Institut de Sociologie de l'Université Libre de Bruxelles, 1968 — 258 blz.

In deze sociologische en juridische studie worden de sociale problemen van de interimwerknemers belicht, de redenen waarom dit soort van bedrijvigheid gekozen wordt en, de voordelen en moeilijkheden die eraan verbonden zijn op gebied van sociale wetgeving en sociale zekerheid.

Rekening houdend met de progressieve evolutie van deze nieuwe wijze van arbeid, is het opzet van het onderzoek na te gaan of het nodig is deze

werknemers een bijzonder statuut toe te kennen of hen te assimileren met één van de reeds bestaande wettelijke regimes, hetzij bij de arbeiders in dienstverband hetzij bij de zelfstandigen.

Het onderzoek bevat vooreerst een enquête gehouden bij interimwerknemers zelf, waarin een beeld gegeven wordt over de voornaamste socio-economische karakteristieken van deze werknemers, de juridische en sociologische typologie van het interimwerk en de professionele motivering van de tijdelijke werknemers.

Een andere enquête werd ondernomen bij degenen die van de interimdiensten gebruik maken. Dit vraaggesprek heeft voornamelijk als doel de juridische structuur en de verspreiding van het interimwerk in de industriële en commerciële maatschappij weer te geven. Het is immers van belang te weten wie zich tot interimwerknemers wendt, om welke redenen en welke voordelen eraan verbonden zijn. Tevens werd hun mening gevraagd over het statuut van de interimwerknemers in verband met de sociale zekerheid.

In een volgend deel wordt de toestand van de interimwerknemers ten opzichte van de totale sociale wetgeving in ogenschouw genomen. Hierin tracht men het zeer uitzonderlijk contract tussen de interimwerknemer en agentschap enerzijds en het contract tussen het agentschap en de cliënt anderzijds te bepalen. Het statuut is des te uitzonderlijker vermits geen enkel het bestaan van een direct contract tussen cliënt en interimwerknemer aanneemt. Vervolgens worden de juridische gevolgen, die voortvloeien uit het feit dat de interimwerknemer als „zelfstandige” werkt, nagegaan.

Een grondig overzicht wordt tevens gegeven over de rechtsleer op gebied van interimwerknemers en de problemen in verband met de sociale zekerheid. Ook de reacties van arbeidsorganisaties worden besproken. Immers syndicale organisaties legden reeds de nadruk op het probleem van de tijdelijke werknemer, omdat het regime van sociale zekerheid der loonarbeiders niet op hem toepasselijk is.

Ten slotte vinden we een analyse van de wettelijke situatie van het interimwerk ten opzichte van het arbeidsrecht en sociale zekerheid in vijf verschillende landen van de gemeenschappelijke markt.

Vera LAMMENS

L. ROSENMAYR, E. KOCKEIS, H. KREUTZ : *Kulturelle Interessen von Jugendlichen*, Wien, Brüder Hollinek, München, Juventa Verlag, 1966 — 388 blz.

„Massa-cultuur” wordt gewoonlijk beschouwd als een geprefabriceerd verbruiksartikel, dat gekocht en geconsumeerd wordt door alle leden van een geïndustrialiseerde maatschappij, met nauwelijks een onderscheid tussen de verschillende landen, sociale klassen, leeftijdsgroepen of andere sociale onderverdelingen.

Het hoofddoel van deze studie was dan ook, volgens de auteurs, de validiteit van bovenstaande omschrijving te bestuderen bij mannelijke adolescenten in Oostenrijk.

Uitgaande van de deelname der adolescenten aan de „culturele activiteiten”, hier gezien als hun participatie in de massa-communicatiemedia

(film, toneel, muziek, lectuur), werden de interrelaties bestudeerd met diverse variabelen, zoals sociale herkomst, educationiveau en dergelijke. Een steekproef van 1700 adolescenten (verdeeld over leerjongens en scholieren van gelijke leeftijd, nl. 15 en 17 jaar) leverde het noodzakelijke materiaal.

Uitgaande van dit feitenmateriaal deden de auteurs een aantal vaststellingen waarvan sommige zeker vermeldenswaard zijn.

Zo werd vastgesteld dat het educationiveau van de zoon sterk beïnvloed wordt door dit van de ouders. Waar er echter een discrepantie naar boven bestaat tussen beide (zoon van ouders met lage socio-economische status, die toch het secundair onderwijs „grammarschool” volgt, kon vastgesteld worden dat de betrokken ouders een culturele interesse hadden (gemeten door het bezit van boeken en piano) die boven het gemiddelde lag van ouders in gelijksoortige situaties.

M.b.t. de culturele activiteiten van de adolescenten stelden de auteurs een sterke beïnvloeding vast door de ouders en de school inzake de lectuur, theater- en filmbezoek. De muzikale voorkeuren vielen echter totaal buiten dit patroon.

Bij de lectuurinteresse werd vastgesteld dat de „leeftleeftijd” (leeftijd die het stadium aanduidt waar de adolescent zich bevindt inzake kwaliteit van de lectuur) grote verschillen vertoont tussen scholieren en leerjongens.

Inzake het bioscoopbezoek kon een positieve relatie vastgesteld worden tussen de frequentie van het bioscoopbezoek en de mate van verworven individuele vrijheid (minder controle van de ouders) en een negatieve relatie met de artistieke kwaliteit van de film (bij de lectuur was dit voor het tweede punt een positieve relatie).

Het boek laat zich zeker opmerken in de rij van soortgelijke studies doordat er gebruik gemaakt werd van de inhoudsanalyse (bij de classificatie van de laatstgelezen boeken en laatstgeziene films), doordat er gezocht werd naar nieuwe indicatoren voor culturele interesse en dergelijke meer. Wij vragen ons echter wel af of uit een dusdanig onderzoek niet meer kan gehaald worden door het inschakelen van statistische technieken (b.v. dependentie-analyse, analyse van de contingentietabellen aan de hand van phicoëfficiënten, enz.), i.p.v. het tot vervelens toe berekenen van percentages. Wij hebben de indruk dat er zodoende een heleboel informatie over boord gegooid wordt, hetgeen wij zeker geen bewijs van wetenschappelijke nauwkeurigheid en grondigheid kunnen noemen.

Eddy ZWERTVAGHER

Quelques problèmes de développement de l'enseignement supérieur en Europe. Colloque organisé conjointement par le Ministère de l'Education Nationale et de la Culture du Royaume de Belgique et par l'Organisation de Coopération et de Développement Economiques à Anvers du 29 au 30 septembre 1966, Bruxelles, Centre pilote O.C.D.E. pour l'étude des investissements dans l'enseignement, 1970 — 368 blz.

Zoals de titel afdoende aanduidt gaat het hier om een bundeling van de verslagen naar voorgebracht op een internationaal colloquium gewijd

aan de problemen van het hoger onderwijs, waaraan 55 specialisten uit 11 landen deelnamen.

De verzameling wordt ingeleid door een uiteenzetting van A. KING, Directeur van de Afdeling Wetenschapsbeleid aan de O.S.O.E. „Problèmes soulevés par le développement à long terme de l'enseignement supérieur” (blz. 13 e.v.). A. KING geeft als het ware „in a nutshell” een overzicht van de voornaamste problemen gesteld door de snelle ontwikkeling van het universitair hoger onderwijs tijdens de laatste jaren. Worden achtereenvolgens onder de loupe genomen: de functies van de universiteit, de motivering van de studenten, de problemen gesteld door de universitaire expansie, de aanpassing van het onderwijs aan de toekomstige eisen gesteld door de beroeps-carrière van de studenten, het post-graduaat onderwijs en de research.

Het is duidelijk dat niet al deze problemen konden uitgediept tijdens het colloquium. De keuze ging naar volgende vier topics: structuurhervorming, prognose van het toekomstige studenten effectief, prognose van de behoeften aan arbeidskrachten en kosten en financiering van het hoger onderwijs.

15 verslagen werden gegroepeerd rond deze vier thema's. Zij werden telkens voorafgegaan door een korte samenvatting van de voornaamste ideeën die tijdens de discussie van dit thema tot uiting kwamen.

- Onder het *Premier thème: Les réformes de structure* (blz. 29 e.v.) werden 3 papers ondergebracht. Wij willen de lezer erop attent maken dat deze papers die op Frankrijk betrekking hebben, sindsdien gedeeltelijk achter haald zijn door de universitaire hervormingen van Minister FAURE.
- Het *Deuxième thème: Les prévisions d'effectifs* (blz. 77 e.v.) groepeerde 6 rapporten, waaronder 3 van Belgische specialisten: nl. VAN MEULEPAS: „Etude critique des méthodes de prévision des effectifs d'étudiants des universités belges” (blz. 121 e.v.); van COETSIER en BONTE: „Le problème de l'expansion géographique des établissements d'enseignement supérieur en Belgique” (blz. 151 e.v.) en van COETSIER „Etude du rendement, de la déperdition et du coût des études universitaires” (blz. 175 e.v.). Deze papers bevestigen wat we reeds herhaaldelijk konden vaststellen, dat de prognose van de toekomstige studentenbevolking samen met de doorstroming en de deelname van de diverse socio-professionele lagen aan het universitair hoger onderwijs in ons land tot de meest bestudeerde onderwerpen op het domein van de onderwijsproblematiek behoren.
- *Troisième thème: les prévisions des besoins en main d'œuvre* (blz. 193 e.v.). Een viertal papers van Franse en Nederlandse specialisten.
- *Quatrième thème: coût et financement de l'enseignement supérieur* (blz. 297 e.v.) Hier werden drie papers ondergebracht, waaronder een van de hand van de Heer SPAEY, Secretaris-Generaal van de Raad voor Wetenschapsbeleid „Reflexions tirées de l'expérience belge en matière d'analyse des couts et de prévision de financement” (blz. 301 e.v.).

Deze bundel bevat heel wat interessant materiaal voor al diegenen die bepaalde opties dienen te nemen in verband met het hoger universitair onderwijs. Tevens leggen zij als het ware de infrastructuur waarop een „educational sociology” kan worden gebouwd.

Guido VAN PARYS

R. M. BELBIN : *La méthode de la découverte — Une expérience internationale de la réadaptation professionnelle*, Paris, Organisation de Coopération et de Développement Économiques, 1969 — 91 blz.

In deze studie wordt aangetoond dat de vormingsmethoden moeten aangepast worden aan de noden en bekwaamheden van de oudere personen. Een oplossing hiertoe is de „methode de la découverte”. Deze methode berust voornamelijk op het feit dat de deelnemer zelf ontdekt hoe bepaalde zaken functioneren, en zij schept aldus de mogelijkheid voor de deelnemer zich steeds verder te ontwikkelen.

Aan de deelnemer wordt een reeks naar moeilijkheid gerangschikte taken en problemen voorgelegd, wat hem toelaat op progressieve wijze steeds moeilijker en ingewikkelder technieken te leren kennen. Het is door het probleem zelf op te lossen dat de deelnemer ertoe komt de technieken beter te begrijpen en zijn kennis te vergroten. Bij het vastleggen van de taken wordt rekening gehouden met de vroegere vorderingen. Tevens is het van groot belang dat de opgelegde taken niet te moeilijk worden, de deelnemer moet ze zonder hulp kunnen vervullen. Onrechtstreekse hulp kan evenwel verleend worden door de complexiteit van de taak te verminderen; zo b.v. door een bepaalde kleur te gebruiken om de deelnemer de werking van een machine aan te leren. Van groot belang is het eveneens de leerling te wijzen op de gemaakte vergissingen, vermits het de latere keuze van de problemen die aan de stagiaire voorgesteld worden, beïnvloedt.

Wat de opdracht van de monitor betreft, deze bestaat voornamelijk in het reveleren van het studieobject, eerder dan specifiek aan onderwijs te doen. Hij bepaalt de taken, wijst op de problemen, observeert de gemaakte vorderingen en geeft de gelegenheid vragen te stellen.

In een tweede deel van de studie bespreekt de auteur uitvoerig de verschillende projecten van de vier landen die de „methode de la découverte” experimenteerden. In deze landen werden zeer verschillende beroepskwalificaties door deze methode aangeleerd en vergeleken met andere vormingsmethoden. In Oostenrijk betrof het ambachtslieden die stenen bewerken, in het Verenigd Koninkrijk conducteurs van elektrische treinen, in Zweden plannenlezers en in de Verenigde Staten ging het over vorming in electriciteit, mecanografie en mechaniek.

Door deze experimenten werd bewezen dat oudere personen door methoden passend bij hun aanleg, de kennis en kwalificaties die vereist worden in de industrie kunnen verwerven. Tevens benadrukt de auteur dat de verdienste, die door het aanwenden van deze methoden bekomen wordt, de verzwakking van de mogelijkheid om te leren gelegen aan de ouderdom, voldoende compenseert en dikwijls de jonge en oudere nieuwelingen in het vak in eenzelfde situatie plaatst.

Vera LAMMENS

H. H. BEHRENS : *De ontwikkeling in het economisch denken* (Aula-reeks) Utrecht-Antwerpen, uitgeverij het Spectrum N.V., 1969 — 512 blz. (Prijs : 140 F).

In dit lijvige Aula-boek geeft drs H. H. BEHRENS een overzicht van de ontwikkeling van de theoretische economie vanaf haar ontstaan tot en met KEYNES. Het is de gewoonte in dergelijke werken te eindigen met KEYNES, en dat doet wel onrecht aan de moderne auteurs, welke op grote schaal het keynesiaanse denken hebben uitgebouwd en verbeterd. Misschien meent men echter dat deze polemieken nog niet tot een einde zijn gekomen en men nog niet van een afgeronde „school” kan spreken.

Daartegenover staat dat de auteur enkele denkrichtingen uitvoerig behandelt, die anders minder aan bod komen, o.m. de Amerikaanse, de Scandinavische en de Nederlandse grensnutscholen.

Na een inleiding over het werkkterrein van de economische wetenschap, behandelt de auteur achtereenvolgens het ontstaan van de economische wetenschap, wat hoofdzakelijk over het mercantilisme gaat, de fysiocraten, de klassieken, het socialisme, de historische school, de grensnutschool, de Cambridge-school, de school van het algemeen economisch evenwicht, de amerikaanse grensnutschool, indifferentiecurven en de marginale analyse, de scandinavische vleugel van de grensnutschool, de Nederlandse vleugel van de grensnutschool en ten slotte KEYNES.

Behalve voor de grensnutscholen zijn de uiteenzettingen van de theorieën van de diverse auteurs zuiver verbaal wat een negatieve invloed heeft op de doorzichtigheid van de theorieën, vooral als men dat stelt tegenover werken zoals die van BLAUG of SCHOUTEN, waar de diverse redeneringen in exacte modellen worden gegoten. Langs de andere kant echter moet men toegeven dat deze laatste methoden altijd de theorieën, zoals die naar voor werden gebracht, enigszins geweld aandoen of ze te star maken. Het werk van BEHRENS leunt dus sterker aan bij wat oorspronkelijk werd geschreven.

E. DE PESSEMIER

R. G. LIPSEY en P. O. STEINER : *Economics* — second edition, New York Harper and Row, Publishers, 1969 — 845 blz.

Het boek van deze twee universiteitsprofessoren heeft tot doel als cursus te worden gebruikt bij de studie van de economie op het vlak van het hoger onderwijs. Ten overstaan van de eerste editie van het werk — die dateert van 1966 — hebben de schrijvers nog in sterkere mate met de grondige structuurwijzigingen die in de theoretische en praktische economie in de laatste tijd zijn opgetreden, rekening gehouden. Vooral werd een grote plaats ingeruimd voor al wat verband houdt met de macro-economische politiek.

Doorheen het ganse werk is de praktische economische constatacie centraal gesteld. De economische theorie is niet van buiten uit behandeld; telkens groeit ze uit de empirische observatie. De basisstelling waarop de

structuur van het werk berust is dat de waarde van de economische theorie stelselmatig moet getoetst worden aan de economische werkelijkheid want deze is de „ultimate arbiter of the value of our theories” (blz. 821).

Heel het boek veruiterlijkt de economische werkelijkheid. Deze laatste werd methodologisch gunstig ingebouwd onder de vorm van ontelbare grafische voorstellingen die op iedere bladzijde van het werk voorkomen. Deze publikatie vormt één grafische voorstelling waardoor de auteurs de abstracte algemeenheden op een gemakkelijke wijze hebben weten aan te dienen. Hierbij moet ook opgemerkt worden dat de gebruikte mathematische techniek tot het noodzakelijke minimum werd herleid zodat de inhoud van het werk met een beperkte wiskundige scholing kan worden benaderd. Daar waar zekere wiskundige moeilijkheden optreden, kan de student eventueel aan deze moeilijkheden voorbijgaan, zonder dat hij hierbij in zijn verdere studie wordt gehinderd.

Met het oog op het versterken van het karakter van studieboek hebben de auteurs na ieder hoofdstuk een reeks denkvragen ingelast die als basis voor herhaling en discussie moeten dienen.

Naar inhoud en structuur wil het boek een brug slaan tussen macro- en micro-economie. In deze optiek is het boek succesvol en heeft het zijn cursuskarakter zeer goed behouden.

Niettegenstaande de beoogde integratie van micro-economie en macro-economie hebben de auteurs de stof toch gegroepeerd. In een eerste deel, dat de eerste vijf hoofdstukken omvat, wordt het probleem van de economische wetenschap gesteld en wordt een beschrijving gegeven van de techniek en de werkmiddelen inzake theoretische analyse.

Het tweede deel vormt het deel micro-economie en geeft een algemene beschrijving van de werking van het prijssysteem. Zeer uitvoerig wordt de vorming van vraag en aanbod bestudeerd. De studie ervan wordt gevat in een structuur van functionele opbouw van vraag- en aanbodcurven. Ook tal van hierbijhorende elementen als prijscontrole, belastingspolitiek, enz... worden hier passend ingebouwd.

De auteurs hebben telkens getracht zoveel mogelijk de verantwoording van de theorie uit de praktijk te betrekken. Dit brengt hen ertoe nauw aan te sluiten bij de moderne opvattingen inzake economische theorie. Zulks komt o.m. klaar tot uitdrukking bij de studie van de vraagcurve waar de auteurs een zeer groot belang hebben toegekend aan de theorieën inzake het consumentengedrag en de theorie van de moderne techniek inzake „vraagmeting”. Hierbij hebben ze ook de studie van de vraagcurve in het domein van het operationeel onderzoek gesteld (blz. 193).

De globale studie van de prijsvorming geeft niet alleen aanleiding tot een sterk wiskundig gerichte aanpak maar ook tot oefeningen inzake de toepassing van de theorieën van mededinging en monopolie (blz. 335). Ook wordt de theorie van de verdeling op een grondige en kritische wijze behandeld.

Het deel micro-economie eindigt met een belangrijke studie over de micro-economische politiek waarbij de juiste plaats van de overheidsinterventie wordt aangeduid. Aan de hand van enkele belangrijke elementen worden het micro- en het macro-economisch standpunt tegenover elkaar gesteld.

Het derde deel — de macro-economie — wordt op een zeer systematische wijze verwerkt. De auteurs gaan hierbij uit van het zeer eenvoudige om dan geleidelijk aan tot het moeilijke te komen. Hier wordt weerom een passend gebruik gemaakt van de grafische voorstelling. In dit deel wordt ook een studie gemaakt van de economische groei zowel in de geïndustrialiseerde landen als in de ontwikkelingslanden.

Het werk eindigt met een vergelijkende studie van de economische systemen waarbij de economieën van Rusland en Joegoslavië worden onder de loep genomen.

Doorheen gans het werk hebben de auteurs niet alleen een uiteenzetting van de theorie gegeven maar ze hebben telkens de hierbijaansluitende kritiek behandeld. Ongetwijfeld hebben de professoren LIPSEY en STEINER de studenten — ook de afgestudeerde zal er veel in vinden — een basiswerkboek over economie ter hand gesteld, dat hen moet toelaten, op een relatief gemakkelijke wijze, in het diepere van de economische theorie binnen te dringen.

André LUWEL

A. HEERTJE: *De kern van de economie. Deel II*, Leiden, H. F. Stenfert Kroese N.V., 1969 — 162 blz.

In dit tweede deel over kernproblemen van de economische wetenschap wordt getracht het inzicht in de samenhangen tussen de economische verschijnselen, zoals die in deel I werden beschreven, verder uit te diepen. Veel nieuwe onderwerpen worden niet aangesneden, maar de manier waarop de economie functioneert wordt meer uitgewerkt hoofdzakelijk aan de hand van de deductieve methode, waarbij de analyse wordt doorgevoerd met (eenvoudige) economische modellen.

De twee eerste hoofdstukken zijn van methodologische aard. Het eerste handelt over de deductieve methode op zichzelf en haar toepassingen in het economisch onderzoek. Het tweede handelt over de aard en de soorten van modellen.

De verdere hoofdstukken zijn niet in de volgorde geschreven zoals dat gewoonlijk in de leerboeken gebeurt, waarschijnlijk omdat de auteur meer oog heeft voor de mathematische volgorde van zaken, dan voor de economische. Zo noemt het derde hoofdstuk „variëaties op het Keynesiaans model”, waarin ondermeer de consumptiefunctie, de investeringsfunctie, conjunctuurmodellen en de geldscheppingsmultiplicator worden behandeld.

De volgende hoofdstukken zijn: 4) Produktietheorie (met o.m. activiteitanalyse), 5) Groetheorie, 6) Vraagfuncties en kostenfuncties, 7) Volkomen concurrentie, 8) Monopolie, 9) Oligopolie, 10) Micro-economische beslissingsmodellen en 11) Macro-economische beslissingsmodellen (meer speciaal over de Werkwijze van het Centraal Planbureau).

Het werk geeft de indruk meer bedoeld te zijn om de studenten met modellen te leren omspringen, terwijl de economische theorie er op de koop toe wordt bijgegeven. Aldus vormt het een geschikte inleiding tot de mathe-

matische economie (Het is het programma voor het niveau Atheneum-A in Nederland).

Elk hoofdstuk wordt besloten met een reeks opgaven.

E. DE PESSEMIER

G. ZIMMERMANN: *Sozialer Wandel und ökonomische Entwicklung*, Stuttgart, Fernand Enke Verlag, 1969 — 159 blz.

De auteur verdedigt de stelling dat de economische ontwikkeling der volkeren niet alleen verband houdt met economische gegevens en data (o.m. bodem, klimaat, bevolking), maar dat ze in belangrijke mate afhangt van de optredende maatschappelijke verandering.

Uitgaande van de omschrijving van het begrip „ontwikkelingsland”, wordt een onderzoek ingesteld naar de factoren die als verklarende elementen van de economische ontwikkeling kunnen gelden. Vooral de „demografische ontwikkeling” en de „kapitaalvorming” worden onder de loep genomen. De stelling dat de aanbreng van kapitaal van overwegend belang is, wordt verworpen (blz. 25). Ook de factor „techniek” is niet overwegend. Alles hangt in feite af van de mensen zelf, want „diese müssen *fähig und willens* sein, die neuen Möglichkeiten zer Steigerung des Lebenshaltungsniveaus zu nutzen” (blz. 26).

Aan de hand van voorbeelden wordt aangetoond hoe de traditionele gemeenschapsstructuur van de ontwikkelingslanden de inplanting van het technisch en organisatorisch kunnen ten zeerste bemoeilijkt. Hierbij wordt o.m. gewezen op de optredende omgekeerd-elastische arbeidsaanbodcurve (blz. 49), de sociaal-structurele hindernissen inzake de ontwikkeling der ondernemersfunctie (blz. 61), enz... Dit alles leidt tot de vaststelling dat een passende maatschappelijke verandering — in gedragspatroon, normen en waarden — ten zeerste kan helpen om de economische ontwikkeling te accelereren. Deze maatschappelijke verandering moet vooral door van buiten uit werkende krachten worden op gang gebracht. Op die wijze moet vooral de maatschappelijke status worden veranderd, verandering die, volgens de auteur, moet gaan van het particularisme maar het universalisme. Hierbij moeten de overgeërfde rechten plaats maken voor de verworven kwaliteiten en moet het traditioneel handelen plaats maken voor het rationeel gedetermineerd handelen (blz. 147).

In zijn synthese-conclusie komt de auteur tot de stelling dat de economische problematiek inzake „ontwikkeling” wat betreft inhoud en structuur, veel eenvoudiger is dan de geldende maatschappelijke problematiek. Veel meer dan een verandering van economische en organisatorische structuur is voor de ontwikkelingslanden een diep ingrijpend proces van maatschappelijke verandering noodzakelijk. De grote bronnen waaruit de economische ontwikkeling kan ontspruiten, liggen in de mens zelf en dienen door een passende maatschappelijke beweging te worden aangeboord.

Het boek besluit met een zeer uitgebreide bibliografie.

Ongetwijfeld betekent het werk van ZIMMERMANN een waardevolle aanbrengst op het gebied van de theorie inzake de sociologie van de ontwikkelingslanden.

André LUWEL

D. W. EWING: *The practice of planning*, New York, Harper and Row, Publishers, 1968 — 149 blz.

Als specialist inzake planning wil de auteur in dit boek het probleem aansnijden van de manier waarop de leiders van vennootschappen de planning op lange termijn concipiëren. Het gaat hier niet om de praktische technische structuur van de planning. De studie handelt over de wijze waarop de ondernemers de doelstellingen uitkiezen alsmede over de organisatorische mogelijkheden die hierbij behoren. Zijn planning-idee omschrijft de auteur als „a method of guiding managers so that their decisions and actions affect the future of the organisation in a consistent and rational manner, and in a way desired by top management” (blz. 17-18).

Uitgaande van deze definitie kent het planning-proces twee stadia, nl. de opzet van de doelstelling, de *strategie* planning, en de programmatische techniek om de doelstelling te bereiken, nl. de *implementational* planning.

In verband met de strategische planning wordt een beschrijving gegeven van de aangewende methodes waarbij vooral de twee belangrijkste worden behandeld. De eerste is de „*outside-in*” aanpak waarbij het bepalen van de doelstelling berust op elementen die buiten de onderneming liggen en slechts daarna de bedrijfsmogelijkheden worden nagegaan. De tweede methode is de „*inside-out*” aanpak waarbij wordt uitgegaan van wat de onderneming aan mogelijkheden biedt op grond waarvan dan het nieuw objectief wordt vastgesteld. Aan de hand van talrijke voorbeelden uit de praktijk worden deze beide methodes onderzocht. De auteur komt tot het besluit dat de opportuniteit van de gebruikte methode vooral afhangt van de „menselijke” mogelijkheden waarover het bedrijf beschikt. Dit laatste wordt, volgens de schrijver, in de planning-literatuur al te veel onderschat (blz. 76). Vandaar dat de vereiste menselijke eigenschappen inzake planning „are talents that run across and through various operations and activities” (blz. 80). Deze constatacie leidt tot de stellingname dat de strategische planning niet in het domein ligt van de specialisten maar wel in het vlak van de „generalists in management” (blz. 97).

In verdere hoofdstukken wordt ook gewezen op de plaats van het „budgetteren” als coördinatiemiddel bij de algemene planning. Samenhangend hiermede wordt dan het „planning-programming-budgeting” systeem onder de loep genomen. Ook de „critical path method” (CPM) die het beginsel van de taakopvolging met het hierbij behorende timing-diagram centraal stelt, wordt behandeld.

Het boek geeft geen strikte wetenschappelijke beschrijving van de aangesneden methodes. Het blijft in dit verband bij algemeenheden die echter omlijst worden met een zeer groot aantal voorbeelden uit de praktijk van het bedrijfsleven. De lezer zoek in dit boek dan ook geen uitgesproken

stellingname maar eerder een tamelijk algemene behandeling van een bijzonder aspect van de planning-conceptie.

André LUWEL

G. P. VERBIT: *Trade agreements for developing countries*, New York, Columbia University Press, 1969 — XI + 249 blz.

G. P. VERBIT is een jurist die in opdracht van Tanzania meewerkte aan verschillende handelsakkoorden. Hiervan draagt zijn boek de kenmerken: het is een hoofdzakelijk juridische en pragmatische behandeling van deze materie, van het standpunt der ontwikkelingslanden.

In hoofdstuk I benadrukt de auteur dat ondanks het bestaan van het GATT de ontwikkelingslanden andere en regionale overeenkomsten afsluiten, waarin hij vier soorten onderscheidt. De rest van het werk behandelt diverse modaliteiten die men kan aantreffen (de meestbegunstigingsclausule, kwantitatieve restricties, wisselcontrole, enz.). Hierbij werkt de auteur zelf een voorbeeld uit, of haalt gedeelten uit effectief gesloten overeenkomsten aan. Ongetwijfeld vergroot hierdoor de praktische betekenis van het werk.

In de economische theorie stelt G. P. VERBIT blijkbaar minder vertrouwen: „Economists may be able to plot curves showing how demand will vary the price, but the curves themselves must be based on the kind of data which is nonexistent in most developing countries, and only in a very general way in the remainder” (blz. 54). Dit scepticisme is de auteurs volste recht; het wettigt echter niet de soms geringere nauwkeurigheid bij de behandeling van deze theorie: zo zou de klassieke theorie van de internationale handel stellen dat „each country will export those products of which it is a relatively efficient producer” (blz. 164).

Zoals gezegd verdedigt G. P. VERBIT het standpunt van de ontwikkelingslanden. Wat betreft de discriminaties in de textielhandel en de notie van „market disruption” (o.m. blz. 60-63) wijst hij er terecht op dat het Long-Term Arrangement Regarding International Trade in Cotton Textiles (LTA) een precedent geschapen heeft dat de weg opent voor nieuwe restricties zodra de geïndustrialiseerde landen zich op een of ander gebied bedreigd zouden voelen (blz. 63-64). Het LTA, dat oorspronkelijk was bedoeld als een soort compromis tussen de groeiende behoefte aan een afzetmarkt voor de exporterende landen en de angst voor buitenlandse concurrentie van de ontwikkelde landen, heeft aan de verwachtingen der eerstgenoemden niet beantwoord; de notie van „market disruption” werd te pas en te onpas aangewend. Het feit dat de Verenigde Staten op het huidige ogenblik het LTA o.m. tot wol en synthetische vezels zouden willen uitbreiden, is wel kenmerkend voor deze evolutie.

Bovenstaande beschouwingen geven een eerste inzicht in het werk: het is ongetwijfeld een goede leidraad voor de onderhandelaar die in de praktijk met concrete problemen wordt geconfronteerd. Aldus voldoet het ten volle aan zijn opzet.

Patrice VISSER

J. GERMAI : *La bourse de sous-traitance industrielle de Liège et les chefs d'entreprise*. XVI, Liège, Travaux de l'Institut de Sociologie de la Faculté de Droit de Liège, 1969 — 96 blz.

In deze publicatie wil de auteur — navorser bij het Institut de Sociologie van de Universiteit te Luik — een sociologisch onderzoek instellen naar de objectieven en de werking van de in 1963 te Luik als vereniging zonder winstoogmerk opgerichte „Bourse de sous-traitance industrielle de Liège” en dit in navolging van een in 1958 te Bordeaux opgerichte gelijkwaardige instelling. Dit onderzoek werd gedaan op basis van een vragenlijst.

In een eerste hoofdstuk worden de doeleinden van de onderaanneming beschreven en vooral de omstandigheden onderzocht die daartoe leiden. Naast elementen van economische en technische aard ziet de auteur als belangrijk element het feit van de bewustwording vanwege de ondernemers van de voordelen van de gezamenlijke actie.

Het tweede hoofdstuk bestudeert de structuur van de arbeidsbezetting bij de onderzochte ondernemingen (slechts een 30-tal). Uit dit onderzoek blijkt dat het vooral gaat om kleine en middelmatige bedrijven en dan vooral in de sector van de metaalconstructie.

Hoe de onderaanneming wordt opgevat is het onderwerp dat in een derde hoofdstuk wordt aangesneden. Hieruit besluit de schrijver dat het vooral de kleine ondernemingen zijn die werk in onderaanneming opnemen, terwijl de oorzaak van het verstrekken van werk in onderaanneming vooral is toe te schrijven aan het overschrijden van de productiecapaciteit, het defect van outillage en in een beperkter mate de specialisatiepolitiek. Het geven in onderaanneming is dan ook „occasionnelle et concurrente” (blz. 44).

In het vierde hoofdstuk worden de verhoudingen van de deelhebbende ondernemingen ten overstaan van de „Bourse de sous-traitance industrielle de Liège” aangesneden. Hierin worden de redenen van de samenwerking onderzocht. Dit onderzoek wordt gedaan in functie van de personaliteit van de bedrijfsleider (ontwikkelingsgraad, ouderdom), de omvang van de onderneming, de toestand van de bedrijfssector, enz...

Inzake algemene conclusies die men uit dit onderzoek kan trekken, komt de auteur o.m. tot het besluit dat de betekenis van het element „samenwerking” niet altijd juist is gevat geworden. Het bleef al te veel bij werk zoeken of geven. Een „bourse de sous-traitance” moet meer zijn dan een tussenpersoon voor bestellingen, maar moet een belangrijke rol spelen „en provoquant des modifications de structure et de gestion susceptibles de rendre les entreprises membres plus compétitives” (blz. 81).

Ongetwijfeld bevat de publicatie belangrijke vaststellingen. Ons inziens werd echter het bedrijfseconomisch aspect te weinig in aanmerking genomen. Zulks heeft geleid tot een samenbrengen van al te veel oppervlakkige en evidente constataties. De houding van de deelnemende ondernemer is grotendeels bepaald door de onderliggende bedrijfseconomische realiteit en deze laatste is spijtig niet tot haar recht kunnen komen.

André LUWEL

D. SOLOMONS (ed.): *Studies in cost analysis*, 2° ed., London, Sweet & Maxwell, 1968 — XVII + 561 blz.

Een verzamelwerk wordt met reden dikwijls met ietwat wantrouwige gevoelens benaderd. Een verzameling van korte bijdragen van verschillende auteurs is inderdaad niet noodzakelijk synoniem van het creëren van een homogeen werk, al bestaat daarentegen wel de mogelijkheid een keuze te doen uit „het beste wat op dat vakgebied gedurende de laatste jaren verschenen is”, zoals het heet in tal van voorwoorden. Een dergelijke bundel laat ook wel in vele gevallen toe, de hand te leggen op tal van artikels, die in de vakliteratuur vaak geciteerd worden, maar in vele gevallen moeilijk bereikbaar zijn.

Dit laatste geldt alleszins voor de bundel *Studies in cost analysis*, bij mekaar gelezen door de gereputeerde David SOLOMONS. Dit boek — aldus SOLOMONS — is niet opgevat als een studieboek (in die behoefte is in de literatuur ruim voorzien), maar is veeleer bestemd als fakultatieve lektuur voor in de eerste plaats studenten „accounting” (naar onze begrippen zowat studenten bedrijfseconomie) maar ook voor „accountants, industrial engineers and businessmen”.

Uit de aard van het boek volgt, dat het zich zal richten op deze gebieden (of randgebieden) van de leer van de kostprijs die normaal geen — of althans niet voldoende — aandacht krijgen in het doorsnee leerboek. De vaststelling dat het gebied van de leer van de „cost accounting” zich voortdurend heeft uitgebreid in de laatste jaren, is meteen een verantwoording voor het verschijnen van deze tweede editie (de eerste dateert van 1952, en ging onder de titel *Studies in costing*). Het feit dat vele in de eerste editie behandelde onderwerpen ondertussen in de theorie van de kostprijs algemeen behandeld worden — men denke b.v. aan de algemene erkenning van CLARKS principe van „different costs for different purposes” — deed de wenselijkheid ontstaan van het samenstellen van een nieuwe bundel bijdragen die de recentere ontwikkelingen (waaronder het toenemend belang van wiskundige methodes voor de analyse van kosten) weerspiegelen.

Het latente gevaar van dit soort werken, om de „exploratie van randgebieden” wat al te letterlijk op te vatten, en zich te vermeien in soms interessante, maar totaal naast de kwestie zijnde uitweidingen, werd door SOLOMONS met de nodige kracht geweerd. De verzameling, ons hier aangeboden, is met de uiterste zorg samengesteld, en is dan ook meer dan lezenswaard. De bijdragen werden systematisch ondergebracht in een zestal rubrieken, nl.: — *Retrospect and prospect*, waarin de „retrospect” gerechtvaardigd wordt door een paar bijdragen (van SOLOMONS en DE ROOVER) over de historische ontwikkeling van de kostprijs en zijn toepassingen (waarbij onder meer gesteund wordt op de boekhouding van de 16de eeuwse Antwerpse drukker PLANTIN), terwijl de „prospect” slaat op een paar artikelen i.v.m. de bijdrage van de „operations research” op de „cost accounting”, een onderwerp dat zeker nog tal van pennen zal in beweging brengen. — *Concepts of cost*, de meest uitgebreide rubriek, omvat, naast een historisch overzicht, „Concepts of cost, past and present” waarin de ontwikkeling van de historische kostprijs naar de standaardkostprijs wordt behandeld,

- een aantal besprekingen van uiteenlopende kostenconcepten in o.m. „The uses and classification of costs” (NAA), „The concept of attributable cost” (G. SHILLINGLAW) en „Different dollars” (L. NEWMAN en S. BRUNELL). Het element afschrijving komt ter sprake in „Fundamental Aspects of the depreciation problem — relationship to competitive industry” (E. L. GRANT) en „Depreciation and user cost” (M. H. ROSS).
- *The study of cost behavior*, wordt ingezet met het bekende artikel van JOEL DEAN, „Methods and potentialities of break-even analysis” (1951), dat op een kritische wijze de klassieke vorm van de „break-even” analyse onderzoekt en de problemen bespreekt die oprijzen bij het gebruik van „break-even charts” voor managementdoeleinden. Een meer gesofisticeerde analyse (introdunctie van de cost of capital) is te vinden in „A new dimension to break-even analysis” (R. MANES). Het „kostengedrag” wordt aan de orde gesteld in o.m. „multiple regression analysis of cost behavior” (G. BENSTON) en „A cross-section study of marginal cost” (F. R. OLIVER).
 - *Pricing and marketing decisions*. In deze rubriek wordt een probleem aan de orde gesteld, dat nog altijd stiefmoederlijk wordt behandeld in de theorie van de „cost accounting”, nl. de prijszetting. In dit verband draagt het artikel van W. T. BAXTER en A. R. OXFELDT en sprekende titel, „Costing and pricing. The cost accountant vs the economist”, waarin de bijdrage van de cost accountant tot de prijszetting — full cost plus winstbijdrage — kritisch wordt besproken. Verdere bijdragen zijn o.m. van de hand van R. I. JONES: „Merchandise management accounting in practice” en R. H. HOLTON: „A simplified capital budgeting approach to merchandise management”.
 - *Cost control*, omvat naast SOLOMONS' overbekende „The analysis of standard cost variances” een aantal artikels i.v.m. kostenbeheersing, o.m. van de hand van R. LIKERT en S. SEASHORE, „Making cost control work”. Kenschetsend voor de recente ontwikkeling van de bedrijfseconomie is haar toenemende belangstelling voor het element „mens”. (Terecht spreekt SOLOMONS over „The increasing liaison between accountants and behavioral scientists”). Dat vindt hier ook zijn neerslag, o.m. in „Human problems with budgets” (C. ARGYRIS), „Budgeting and employee behavior” (S. BECKER and D. GREEN, Jr.) en „Why budgets go wrong” (C. L. HUGHES).
 - *Accounting and mathematical programming*, omvat een paar bijdragen over toepassing van lineaire programmatie op cost accounting, nl. „A linear programming model for budgeting and financial planning” (Y. IJIRI) en „Variance analysis using a constrained linear model” (J. DEMSKI).
- Het boek laat na lezing een verrassende indruk van homogeniteit na, in tegenstelling met vele andere soortgelijke verzamelwerken. Door zijn veelzijdigheid en degelijkheid moet het worden beschouwd als een waardevolle aanvulling op een cursus over de kostprijs.

John NEIRINCKX

K. S. PALDA : *Economic analysis for marketing decisions*. Englewood Cliffs, Prentice Hall Inc., 1969 — XII + 260 blz.

Met dit boek poogt auteur een „operational normative economic theory for marketing management” te brengen. Het „operational normative” wijst erop dat de aandacht gaat naar het meetbare van de geanalyseerde situaties, terwijl het bovendien de bedoeling is c.q. de lange periode optiek weer te geven om de analyse een dynamisch perspectief bij te brengen.

In de eerste twee hoofdstukken wordt het vraagstuk van de optimale input mix gesteld, resp. in de korte en in de lange periode. Hierbij wordt uitgegaan van het klassieke concept van de „single product production” : marginale kosten = marginale opbrengsten; verder aangepast op de „multiple product case”, meer bepaald met het DORFMAN-STEINER theorema en de grafische benadering van D. J. VERDOORN (BREMS). Wat de lange periode beschouwing betreft, wordt de actuele waarde als keuzecriterium bij de investering toegelicht en geïllustreerd met een voorbeeld van een marketing-mix investeringsbeslissing.

Hoofdstukken drie en vier zijn aan de analyse van de vraag gewijd, eerst in theoretisch daglicht gesteld en om „gaullesque arbitrage” te vermijden daarna ook uit het oogpunt van de meting bekeken. De theoretische analyse volgt gedeeltelijk de conceptualisering van H. S. HOUTAKKER over de „super structure” van de consumentenkeuze en wat betreft de invloed van de tijdsfactor op deze keuze wordt de gezinshuishouding, in navolging van G. S. BECKER, beschouwd als een „production center”.

In het aansluitend hoofdstuk over de kosten worden een viertal kosten-categorisaties de revue afdgenomen : de BREMS-VERDOORN grafische benadering; produktie- versus verkoopkosten („twilight-zone costs”); de niet-marketingkosten („carried out against a background of controversy, d.w.z. de bewering van A. ALCHIAN- J. HIRSCHLEIFER, als zouden de marginale (produktie)kosten in functie van het produktievolume, niet toe- maar wel afnemen).

In het zesde hoofdstuk komt auteur aan de produktpolitiek toe. In tegenstelling tot de marketing-terminologie wordt de uiteenzetting ingedeeld in „product quality” (markt- en produktontwikkeling) en „new product additions” (markt- en produktdiversificatie). Volgen daarop een enigszins „klassiek” betoog over prijspolitiek en, op het eerste gezicht lichtjes verwonderlijk, het concurrentieel marktgedrag.

Hoofdstuk 9 behandelt een van de vier hoofdvormen van de verkoopspromotie, nl. advertising m.a.w. het meest theoretisch en empirisch „grijpbare”, (in een drietal blz. wordt alsnog „personal selling” aangeraakt). Het is het langste en ook het meest wiskundig uitgewerkt hoofdstuk.

Enigszins buiten het structuurkader van het boek komen de multinationale marketing aan bod (een tiental blz.), voorts hetgeen men de verdienste-waardering van het marketingbeleid kan noemen en ten slotte wordt volledig afgestapt van de management-optiek om in een laatste hoofdstuk de algemeen economische visie te projecteren over „marketing and welfare”.

Het is een degelijk werk, dat de verdienste heeft een passend compromis te hebben tot stand gebracht tussen de „klassieke” uitgangspunten en de

meer recentere, en soms controversiële, stellingnamen. Het zal zowel economen, als marketing-specialisten, die niet om een wiskundige formule verlegen zijn, rechtstreeks aanspreken.

Louis UYTTERSCHAUT

H. VAN DER HAAS : *Dynamiek van de kleine industriële ondernemingen in Amerika*, Leiden, H. E. Stenfert Kroese, 1970 — X + 97 blz.

De auteur heeft in opdracht van de Commissie Opvoering Productiviteit de Verenigde Staten van West naar Oost doorreis met als bedoeling de „Nederlandse wereld van de kleinere industriële te (kunnen) informeren over het laatste nieuws van hun Amerikaanse collega's". Het vergaarde nieuws is geput uit gesprekken met leiders en verantwoordelijken van zowat 80 bedrijfsinstellingen, organisaties en universitaire centra die zich inlaten met de kleinere Amerikaanse ondernemingen (tot 250 werknemers).

In een levendige stijl doorkruist met talrijke treffende voorbeelden wordt vooreerst de kleinere onderneming afgetekend in haar dagelijkse strijd op de markt. Een tekening waarbij als krachtlijnen aangewend worden : de marktbenadering niet in het teken van een produkt maar van een behoeftenbevrediging gesteld; de wisselende en sterk verspreide taktiek van toeleveren en uitbesteden; de kleine onderneming als de uitverkoren plaats waar het technisch-inventief arbeidspotentieel ten volle kan ontplooiën; het gebrekkig opgezet informatie-apparaat.

Uit voormelde tekening worden de „Sterke troeven van de kleine onderneming" afgeleid en geannoteerd : de „ondernemingslust, de lage „overhead" (kosten van niet-direkt produktieve krachten), de specialisatie, de flexibiliteit, de klantenservice, het pionierswerk („de bereidheid om al in een betrekkelijk vroegtijdig stadium van (produkt)ontwikkeling de neus buiten de deur te steken").

Onder de hoofding „Groei en dynamiek" commentarieert auteur het bijwijlen explosief „geboortecijfer" en de al even indrukwekkende „zuigelingensterfte". Een en ander schommelt tussen de positief beoordeelde „spin-off", de remfactor : risicodragend kapitaal, en het alsnog doordringende levenskrachtige woord : groei.

Het is ook zo dat ondanks de moeilijkheden die de kleinere onderneming ondervindt om zich op de markt te handhaven, de aanpassingswil en de wendbaarheid van het beleid de levenskansen fel doet vergroten. Innovatie, ontwikkelingswerk en vooral de minder afwijzende houding t.o.v. technische informatie-overdracht, spelen hierbij dikwijls de stimulerende rol. Een informatie-uitwisseling die ingegeven wordt door „enlighted egoism", zoals dit door sommigen getypeerd wordt.

De kleinere onderneming staat in haar strijd niet alleen : er is institutioneel georganiseerde samenwerking tussen branche-genoten; er is hulpverlening zowel aan privé- als aan overheidszijde. Het oordeel hierover is echter niet onverdeeld gunstig. De onderneming vaart een liefst zelf gedicteerde koers en ieder vindt zich het best met zijn zelf opgebouwde middelen. De toekomst is er daarom niet minder rooskleurig om. Gans in tegenstelling met de Europese verwachting, is er integendeel een fel verspreid op-

timisme omtrent de hoge levenskansen van de kleinere onderneming. Men voorspelt voor het jaar 2.000 dat 97% van de ondernemingen de kleinere zullen zijn!

„Nederland is geen Amerika”, zo geeft het woord vooraf grif toe. Dit stelt dan ook de vraag in welke mate de lectuur van de brochure de beoogde Nederlandse kleinere ondernemingen zal inspireren. In ieder geval is de kennisname met dit Amerikaans relaas aanbevolen. Dit geldt speciaal voor diegenen die hun hoop stellen op de kleinere onderneming.

Louis UYTTERSCHAUT

- A. KNAAPEN & J. A. GEERTMAN: *Calculaties in de detailhandel*. (Handboek voor de detailhandel, Deel I); J. A. GEERTMAN: *Theorie van de detailhandel*. Handboek voor de detailhandel, Deel II), Amsterdam-Brussel, Agon Elsevier, 1969 — 146 en 168 blz.

Op een methodische, eenvoudige en preciese wijze worden in het Deel I (De calculatie in de detailhandel) de elementaire problemen van de bedrijfscalculatie toegelicht, waarmede de detaillist geconfronteerd wordt. In feite bestaat dit deel uit twee hoofdbestanddelen, die men grofweg kan aanduiden als volgt: enerzijds omzet-kosten-opbrengst; anderzijds administratie- financiering- budgettering- en bedrijfsvergelijking.

Bij wijze van inleiding wordt vooreerst (te lang) stilgestaan bij de notie bedrijfskolom, meer in het bijzonder de distributiekkanalen en de detailhandelsvormen. Op blz. 24 wordt dan overgestapt op de begrippen: omzet, brutomarge, opslag en de manier waarop deze bewegingen continu kunnen gevolgd worden: de „retail inventory method”. Volgen daarop de essentialia over de (exploitatie)kosten, waaraan tot besluit toegevoegd wordt, het onderscheid vaste versus variabele kosten, directe en indirecte kosten en de confrontatie met de omzetlijn voor de bepaling van het dode punt. Op basis van het aangebrachte begrippenarsenaal wordt dan uitgeweid over gemiddelde bruto-marge, prijsbepaling, assortimentsaanpassing eensdeels en anderdeels de ontwikkeling, de stimulering, de analyse van de omzet en de afweging aan de componenten voorraad en inkoop.

In hetgeen we als de tweede hoofdbrok van dit deel willen beschouwen komen de elementair te voeren administraties ter sprake, het minder naar inhoud evenwichtig uitgebouwd hoofdstuk financiering, een kort stukje over budgettering en tenslotte een overzicht van de voornaamste kengetallen van de bedrijfsvoering.

Zo helder en methodisch het Deel I is, zo zwaartillend en gezocht van constructie is het Deel II (volgens een praktisch onnaspeurbare wijze ook concentrisch opgezet). Het conceprijke betoog en de talrijke praktijkvoorbeelden vormen daarentegen een dankbaar tegenwicht.

In een eerste hoofdstuk worden de „grondslagen van de handel” uit de doeken gedaan in het kader van het economisch proces. Met als uitgangspunt „direct costing” worden vervolgens „typen van detailhandelszaken” onderscheiden naar types A (lage marge, hoge omzetsnelheid) en types B

(hoge marge, lage omzetsnelheid). Bij wijze van afronding komt een stukje over prijstheorie (met o.m. de formule Amoroso-Robenson en het Chamberlinse punt). In twee hoofdstukken worden voorts de „institutionele wijzigingen in de detailhandel” uitgetekend op het stramien van diverse theoretisch-economische zienswijzen (o.m. innovatie-theorie, de Stufentheorie, het Hegeliaans dialectisme !)

Hierbij wordt ook de structuur van de Belgische detailhandel kort beschreven. Met betrekking tot een paar zinssneden uit gezegd structuurbeeld kan de Belgische lezer kiezen : boos worden of glimlachen. Het verschijnsel van de vele kleine winkelzaken immers moet o.m. worden toegeschreven aan „het feit, dat de Belgische vrouw haar man niet vertrouwt in die zin, dat hij vrijdags na het ontvangen van zijn loon begint met cafébezoek en zij maar moet afwachten wat van dat loon overblijft” (blz. 91). Proost ! De auteur zal ons willen vergeven dat we stilhielden bij het feit dat onze niet-droge volksaard onaardig in een nat hemdje werd gezet. Het hemd zelf is overigens folklore van 40 jaar terug. We kennen trouwens wel vestigingsvoorwaarden; sinds 1959.

Op de „institutionele wijzigingen” worden beschouwingen over de klassieke en neo-klassieke prijstheorie ingedeeld in vier tijdvakken. Het vierde is dit van de ecologische concurrentie, waaraan trouwens een apart hoofdstuk is toebedacht. Tot besluit heeft auteur het over „Marketing in de detailhandel”, waarin meer bepaald de verticale en horizontale concurrentie reliëf worden gegeven. We schreven tot besluit, omdat het tiende en laatste hoofdstuk in feite wel apart staat. Het gaat over de „detailhandel in Oost-Europa” (Sovjet-Unie vooral en een paar vergelijkingspunten met de D.D.R. en Tsjechoslowakije).

Het Handboek, waarvan het derde deel zal handelen over „management in de detailhandel”, is bedoeld voor „het middelbaar en hoger economisch en administratief onderwijs en de detailhandelsscholen”. Beide delen zijn modern qua opvatting en uitwerking, bovendien zijn ze rijkelijk voorzien van „Vragen en opdrachten”. Als textbook is, in zijn geheel bekeken, de bijdrage van Prof. Dr. J. A. GEERTMAN beslist de moeite waard; als instructieboek is het werk van A. KNAAPEN voortreffelijk.

Louis UYTTERSCHAUT

G. VICKERS : *Value systems and social process*. London, Tavistock publications, 1968 — XXII + 217 blz. (Prijs : 38 s.).

Dit boek is de vrucht van de eerder ongewone carrière van zijn auteur. De eerste 20 jaren van zijn leven was Sir Geoffrey VICKERS een advocaat in een belangrijk advokatenkantoor in de City. Gedurende de tweede wereldoorlog startte hij een nieuwe loopbaan in de administratie. Ondertussen bleef hij actief door beheersfuncties waar te nemen in verscheidene publieke en professionele lichamen. Zo was hij van 1952 tot 1967 voorzitter van het „Research Committee of the Mental Health Research Fund”. Hij is zeer begaan met de nieuwe ontwikkelingen in de geneeskunde, de psychiatrie en de geesteshygiëne.

Dit werk behandelt het proces volgens hetwelk de mensen de waarden waarmee zij leven ontwikkelen en veranderen. VICKERS stelt dit voor als een continu overtuigingsproces door middel van communicatie, zowel door taal als door andere middelen.

In een eerste deel beschrijft de auteur enige waardesystemen, die vooral drijfkracht vinden in ideeën over vooruitgang. Hij noemt deze systemen „appreciatief” omdat zij een waarde-oordeel bevatten. Deze systemen werken naar zijn mening op autonome wijze en een van de grote hiaten, die volgens VICKERS in onze huidige samenleving bestaan, is de afwezigheid of het in gebreke blijven van gemeenzame systemen van interpretatie. Pas door zodanige systemen kan communicatie zin hebben en kunnen zij de beïnvloeding van het ene individu naar het andere bewerkstelligen.

In een tweede deel onderzoekt de auteur de moeilijkheden om tot het regeren van een gemeenschap te komen, wanneer de waardesystemen in botsing komen gedurende een periode van snelle veranderingen. Hij duidt ook de verwachtingen aan, die wij mogen koesteren in verband met nieuwe technieken, zoals „System analysis, System design” e.d.m.

In een derde deel identificeert VICKERS communicatie als een van de voornaamste elementen van de vooruitgang. Hij verwelkomt de ontwikkelingen in de wetenschap der communicatie voor de waardevolle, en niet alléén technologische, beloften die zij inhouden.

Men dient op te merken, dat het boek van VICKERS weinig bevattelijk is, zeer aandachtige lectuur vraagt en in een zeer moeilijk Engels is geschreven.

Fred SCHRAM

R. OWEN: *A new view of society and Report to the county of Lanark*. Introduction by V. A. C. GATRELL, (The Pelican Classics), Harmondsworth, Penguin Books Ltd., 1969 — 269 blz.

In een zeer uitgebreide inleiding (81 blz.) situeert V. A. C. GATRELL de carrière en de personaliteit van R. OWEN, alsmede de inhoud en achtergronden van de in de titel genoemde werken van de vermaarde sociale voorvechter uit de negentiende eeuw.

Wat de personaliteit van R. OWEN betreft is de inleider alles behalve mals in zijn oordeel. „In one sense he (R. OWEN) was a heroic failure... Nor was he a notable thinker... He was an even worse writer” (blz. 7). „Owen was as much a 'conservative' as he was a 'socialist'” (blz. 15). „His understanding of social mechanisms was primitive and his economic theory was crude and ill-formulated” (blz. 16). „Politically, he was one of the naïvest men in Britain” (blz. 17). En verder heet het „Owen's excessive anti-intellectualism” (blz. 27); met daartegenover „Owen's intellectual inadequacies” (blz. 28).

Met betrekking tot „Owenite message” luidt het : „It is by now needless to point that Owen takes his place in the roll-call of political and social thinkers under dubious colours” (blz. 74). Alleen in de slotzin van gezegde inleiding komt een, enigszins dubbelzinnig, cressaluut voor : „... in sugges-

ting that men should strive for harmony, and oppose an economic system which entailed the division of their interests and the depersonalization of their relationships, he (R. OWEN) was the first to imply a judgement which from a diversity of sources, not merely socialist, many of us inherit" (blz. 81).

Van het werk „A new view of society or essays on the principle of the formation of human character and the application of the principle to practice" (1813) (blz. 87-198) zegt V. A. C. GATRELL o. m. : „... it would be unrealistic to expect the *New view* to be other than an incoherent reformulation of eighteenth-century rationalist doctrine" (blz. 28). De „Report to the county of Lanark" (1821) (blz. 201-269) krijgt op een paar punten na (zie blz. 67) een gelijkwaardige kritiek als de „New view" (blz. 64).

Louis UYTTERSCHAUT

E. T. CRAWFORD, A. D. BIDERMANN e.a. : *Social scientists and international affairs. — A case for a sociology of social science.* New York, John Wiley & Sons, Inc., 1969 — VIII + 333 blz.

Dit boek is opgevat als een tekstboek, dat meerdere gepreselecteerde artikels bevat en gecommenceerd wordt door de samenstellers. Het heeft als doelstelling genomen de relatie te onderzoeken tussen het werk van sociologen en de internationale activiteiten van de Verenigde Staten sedert het begin van de tweede wereldoorlog. De ondertitel van het werk moet dan ook gezien worden als een pleidooi voor een ongepassioneerde, wetenschappelijke studie van de sociale wetenschappen in hun interacties met andere instituties. Langs de andere kant, is de ondertitel ook een indicatie van de interessante rol, die de internationale politiek kan spelen als onderwerp voor een zodanige studie.

In een algemene inleiding en bij elk artikel maken de samenstellers duidelijk waardoor zij zich laten leiden bij de selectie voor deze bloemlezing. Eerst duiden zij telkens aan in welke mate elk artikel bijdraagt tot het begripen van het werk, dat beoefenaars van de sociale wetenschappen op het domein van de internationale politiek presteerden. Zij verzwijgen daarbij niet de gevolgen, of het gemis aan gevolgen, dat dit werk resorteerde op het gebied van politieke actie. Verder worden de artikels zelf als „case material" genomen. Op deze wijze tonen de samenstellers door hun selecties aan, hoe de opvattingen omtrent de rol van de sociale wetenschapsmensen geconditioneerd worden door de posities van deze mensen in een veranderlijk milieu. De onderwerpen zijn vaak gekozen uit een militaire gezichtshoek en belichten dan ook vaak de sociale en psychologische problemen in verband met vrede en oorlogvoering.

Al bij al moet wel gesteld worden dat deze bloemlezing een interessant werk uitmaakt, iemand aan te raden die zich aan de sociale aspecten van de internationale politiek interesseert. Toch moet gezegd worden, dat de basis van het werk iets te breed genomen werd en daardoor ietwat aan overzichtelijkheid inboet.

Voor diegenen, die zich verder willen verdiepen in de materie is een zeer uitvoerige en gecommenterde bibliografie opgenomen.

Fred SCHRAM

L'Organisation judiciaire en Afrique noire. Colloque organisé par le Centre d'Histoire d'Ethnologie juridiques sous la direction de J. GILISSEN, Brussel, 1969.

De studie omvat de referaten en enkele belangrijke interventies zoals deze werden naar voor gebracht op een colloquium, dat in mei '62 plaats greep aan de U.L.B. De analyse slaat voornamelijk op Kongo-Kinsjasa en Burundi, doch ook aan de Engelssprekende kolonies en aan Madagascar wordt enige aandacht gewijd. De thematiek werd vooral toegespitst op de institutionele en organisatorische facetten van het probleem.

In een synthetisch essai wordt meteen de nadruk gelegd op één der essentiële punten van de problematiek: het dualistisch karakter van het huidig Afrikaans recht. Tribaal en Europees recht, staan, zonder veel wezenlijke banden, naast elkaar. Allereerst worden de integratiemogelijkheden van de Europese structuren en het Afrikaans gewoonterechtelijk systeem bestudeerd. Daarnaast worden de problemen geschetst in verband met de magistratuur en de bevoegdheid der rechtbanken.

De tweeledigheid van het Afrikaans recht komt ook tot uiting in de structuur van dit werk. Enerzijds wordt het vigerend stelsel, gebaseerd op Europese normen onderzocht, anderzijds wordt aan de hand van verschillende voorbeelden, aandacht besteed aan het traditioneel recht.

Hogervermelde problematiek in acht nemend wordt een hervormingsplan naar voor gebracht van het decreet van mei '58 zoals het in grote trekken nog steeds van toepassing is in Kongo. Er wordt vooropgesteld, de wezenlijke voordelen van het Europees rechtstelsel (geschreven, gecodificeerd...) te verbinden met de traditionele regels en normen.

Volgt het gedeelte dat vanuit sociologisch standpunt wellicht het meest interessant is: de juridische organisatie zoals ze zich manifesteert bij de stammen, voornamelijk bij de Lunda en de Zande. Ook het stelsel zoals het in Burundi van kracht was vóór de kolonisatie, onder de voogdij en na de onafhankelijkheid wordt onderzocht. Duidelijk wordt naar voor gebracht hoe ingewikkeld en verfijnd de rechterlijke macht bij de meer geëvoluceerde stammen is. Ondanks de talrijke verschilpunten tussen de diverse rechtstelsels merkt men toch gemeenschappelijke basisprincipes op, zodat de toestand in Afrika terecht wordt vergeleken met deze van het costumier recht, zoals het vóór 1789 in Frankrijk voorkwam.

Na een algemeen overzicht naar de werking der inlandse hoven in de ex-Engelse gebieden in pre-koloniaal en post-koloniaal tijdperk, wordt meer specifiek de evolutie in Tanganyka onderzocht. Om te besluiten wordt een nota gewijd aan Madagaskar.

Rudy DOOM